

ből minden további tudása előáll; s ezek mindegyikét csakis a fönt említett két út, úgy mint az érzékelés és a reflexió valamelyikén keresztül kapja.

Né gondolja azonban senki, hogy ezek túlságosan szűk kereteket szabnak az ember tágas elméjének csapongásai számára, mely a csillogok fölé száll, és nem tartóztathatják föl a világ határai sem; s amely gondolatait nemrikán az anyag legszélső kiterjedésén túlra is kinyújtóztatja, s be-beront ama fölfoghatatlan útba. Egyrészt ugyanis mindezt megengedem, másrészt mégis azt kívánom, bár mutatna valaki akár csak egyetlen egyszerű ideát is, melyet nem az imént említett bebocsátó nyílásokon keresztül kaptunk, vagy bármint összetett ideát, amely nem ilyen egyszerű ideákból állt elő. Nem is lesz azonban furcsa elgondolni, hogy e néhány idea elégséges lehet a legfűgőbb gondolat vagy a legátfogóbb szellemi képesség foglalkoztatására, valamint arra, hogy anyagot szolgáltasson az egész emberi nem tarka tudásának, s még tarkább elképzeléseinek és vélekedéseinek, ha megfontoljuk, mily sok szó állítható elő csupán csak 24 betű változatos összeillesztésével; vagy ha, egy lépéssel tovább menve, latba vetjük ama kombinációk változatosságát, melyek a fönt említett ideák közül mindössze egyből, tudniillik a számból, létrehozhatók, hisz ez kimérhetetlen, sőt valóban végtelen készletet ad; s ha felmérjük, mily tág és mérhetetlen terepet nyit a matematikusok előtt a kiterjedés ideája egy maga.

VIII. FEJEZET

További megfontolások egyszerű ideáink kapcsán

1. *Positív ideák privatív okokból.* Az érzékelés egyszerű ideáival kapcsolatosan megfontolandó, hogy ami a természetben alkatanál fogva képes valamint észlelést előidézni az elmében érzékeinkre gyakorolt hatása révén, ezáltal valamely egyszerű ideát is létrehoz az értelemben; s midőn ezt, bármely legyen is a külső kiváltó oka, megismerőképességünk észreveszi, akkor az elme reá tekint, és úgy veszi fontolóra ott, mint ami valóságos, pozitív idea az értelemben, legalább annyira, mint bármely másik; jóllehet kiváltó oka talán csak valamint megfőszottottság az alanyban.

2. Ekként a hő és a hideg, a fény és a sötétség, a fehér és a fekete, a

mozgás és a nyugalom ideái egyaránt világos és pozitív ideák az elmében; bár az őket előidéző okok némelyike alkalmasint nem más, mint valamely megfőszottottság azon alanyokban, melyekből érzékeink beszerzik ezeket az ideákat. Az értelem, míg ezek a szemlélete előtt tartózkodnak, elkülönült és pozitív ideákként fontolja meg őket, anélkül, hogy figyelembe venné az okokat, amelyekből származnak; hisz ez olyan vizsgálódás volna, amelynek már nincsen köze az ideához, úgy, ahogyan az az elmében tartózkodik; de annál inkább van a rajtuk kívüli létező dolgok természetéhez. Ez a kettő azonban távolról sem azonos, s gondosan meg is kell különböztetnünk őket egymástól; elvégre egy dolog az, hogy észleljük és megismerjük a fehér vagy a fekete ideáját, s egy ettől egészen különböző dolog az, hogy megvizsgáljuk, milyen anyagrészecskékre és azok minő elrendezésére van szükség ahhoz, hogy valamely tárgy fehérnek vagy feketének mutakozzék.

3. A szobafestő vagy kekmefestő, bár soha nem kutatta az okukat, éppoly világosan, tökéletesen és elkülönítetten birtokolja a fehér, a fekete és a további színnek ideáit értelmében, sőt még talán világosabban is, mint a filozófus, aki azzal foglalkoskodik, hogy ezek természetét vizsgálja, s úgy gondolja, tudja is, hogy okaik szerint mennyire pozitívak vagy privatívak; de a festő elméjében a fekete ideája nem kevésbé pozitív, mint a fehéré, holott az előbbi szín oka a külső tárgyban esetleg pusztia megfőszottottság.

4. Ha jelen vállalkozásom célja az észlelés természeti okainak, illetőleg módjának vizsgálata volna, arra a kérdésre, hogy a megfőszottottság mi módon képes legalábbis némely esetben pozitív ideát létrehozni, azt hoznám föl magyarázatul, hogy miután minden érzékletet csakis életszellemünk különböző fokú, illetve módosztó mozgásai idéznek elő bennünk, midőn külső tárgyak más és más módon mozgásba hozzák őket, ezért bármely korábbi mozgás megszűnése ugyanolyan szűkszerűen hoz létre új érzékletet, mint az illető mozgás változása vagy éppen erősödése; s ekként egy új ideához jutunk, amely kizárólag az érintett szerv életszellemének megváltozott mozgásától függ.

5. Hogy azonban valóban így áll-e a dolog vagy sem, azt itt nem döntöm el; ehelyett ki-ki saját tapasztalatára hivatkozom arra nézvést, hogy egy ember árnyéka, jóllehet nem áll másból, mint a fény hiá-

nyából (s minél nagyobb fokú a fény hiánya, annál világosabban vehető ki az árnyék), nem vált-e ki éppoly tiszta és pozitív ideát elméjében, midőn réá néz, mint az ember maga, pedig azt teljesen elborítja a napfény? S nemde az árnyék képe is pozitív dolog. Persze igaz, hogy vannak *lagadó értelmű* neveink, amelyek nem közvetlenül jelölik a pozitív ideákat, hanem épp a hiányukat nevezik meg, mint például az *ízellen*, a *csend*, a *semmi* stb., mely szavak létezésre utaló ideákat jelölnek ugyan, úgymint az *íz*t, a *hangot*, a *létezés*t, de úgy, hogy ezek hiányát fejezik ki.

6. Következésképpen nem tévedés azt mondani, hogy valaki látja a sötétséget. Mert ha föltételezünk egy tökéletesen sötét lyukat, mely nem ver vissza semmi fényt, akkor bizonyos, hogy láthatjuk, illetőleg lefesthetjük a lyuk alakját; hiszen ellenkező esetben fölmerül a kérdés, hogy a tinta, mellyel írok, netán valami másféle ideát hoz-e létre. Itt olyan okokat rendeltem a pozitív ideákhoz, melyek a közvélemény szerint azok, de valójában mindaddig nehéz lesz megállapítani, létrejön-e ténylegesen akár csak egy idea is privatív okból, amíg el nem döntjük, hogy *egyáltalán a nyugalmat tekintjük-e hiánynak, vagy inkább a mozgást.*

7. *Ideák az elmében, minőségek a testben.* Hogy jobban fölfedjük ideáink természetét, s érthetően tudjuk tárgyalni őket, alkalmas lesz aszerint különbséget tennünk közöttük, amint ezek egyfelől ideák vagy észleletek elménkben, másfelől viszont az anyag módosulásai ama testekben, melyek ilyen észleleteket okoznak bennünk; hogy ilyenformán ne gondoljuk azt (amint pedig ez talán elterjedt szokás), hogy az ideák pontos képei és hasonmásai olyasvalaminek, ami az alanyban benne rejlik; elvégre amaz észleletek az elmében nem inkább képmaisai annak, ami rajtunk kívül létezik, mint amennyire a nevek, melyek a külső dolgokat megjelölik, képmaisai az ideáknak, holott azokat hallásunkra támaszkodva mégis képesek előhívni bennünk.

8. Bármit észlel is az elme önön magában, illetve bármi légyen is az észlelés, gondolkodás vagy értelem közvetlen tárgya, azt ideának hívom; azt a képességet pedig, melynek révén egy alany valaminő ideát idéz elő elménkben, azon alany minőségének nevezem, amelyben az illető képesség benne rejlik. Ha például egy hógolyóra gondolunk, amely képes bennünk a *fehér*t, a *hideg* és a *kerekséget* előidézni,

akkor a hógolyó ama képességeit, melyek ezen ideákat olyanformán tudják létrehozni bennünk, amint azok a hógolyóban megvanak, *minőségeknek* nevezem; amennyiben viszont ezek az értelmünkben lévő észleletek vagy észleletek, ideáknak nevezem őket; ha pedig időnként úgy említem az ideákat, mint amelyek a dolgokban magukban rejlenek, ugyancsak eme minőségekre utalok, melyek az ideákat kiváltó tárgyakban vannak.

9. *Elsődleges és másodlagos minőségek.* Az így felfogott minőségek a testekben először is azok, amelyek tökéletesen elválaszthatatlanok a testtől, bármilyen állapotban légyen is az; azok tehát, amelyek a test által elszennvedett összes módosulás és változás során is folyamatosan megmaradnak, bármekkora erőfeszítünk is ki ennek ellenében; továbbá azok, amelyeket egyrészt az érzékelőképesség mindig megtalál az anyag minden olyan részecskéjében, amely eléggé nagy ahhoz, hogy észleljük, másrészt pedig az elme is elválaszthatatlannak talál az anyag minden egyes részecskéjétől, még ha kisebb is annál, hogysen érzékeink külön, önmagában észlelhetnék. Vegyünk például egy búzaszemet, vágjuk ketté, s mindkét része változatlanul rendelkezik *tömörséggel, kiterjedéssel, alakkal*, valamint a *mozgathatóság* tulajdonságával; osszuk újra ketté, s továbbra is megtartja ugyanezen minőségeket; azután folytassuk így a felosztást, míg a részek érzékelhetetlenné nem válnak, de még ekkor is minden egyes résznek meg kell őriznie az összes említett minőséget. Hiszen a felosztás (s egy malom vagy egy mocsár, vagy bármely egyéb test semmi többet nem hajt végre ennél egy másik testen, midőn érzékelhetetlen részekre aprítja azt) sohasem foszthat meg egyetlen testet sem a tömörségtől, a kiterjedéstől, az alaktól, illetve a mozgathatóságtól, hanem mindig csupán két vagy több elkülönített anyaghalmazra bontja föl azt, ami azelőtt egyetlen egész volt; s ezek az elkülönült halmazok, melyeket megannyi különálló testnek foghatunk fel, a felosztás után bizonyos számot érnek el. Azokat nevezem tehát a test eredeti vagy elsődleges minőségeinek, amelyekről, úgy gondolom, megfigyelésünk igazolja, hogy egyszerű ideákat hoznak létre bennünk, ilyenek pedig a tömörség, a kiterjedés, az alak, a mozgás vagy a nyugalom és a szám.

10. Másodsor, *minőségnek* nevezem azokat is, amelyek valójában nem egyebek, mint a dolgokban magukban *latozó képességek*; ezek olyan, változatos érzékelteket hoznak létre bennünk *elsődleges minősé-*

geik, tehát tömegük, alakjuk, szerkezetük, és érzékelhetetlen részecskéik mozgása révén, mint a színék, hangok, ízek stb. Ezeket *másodlagos minőségeknék* nevezem. Hozzájuk tehetünk még egy harmadik faját is – ezeket alig-alig tekinthetjük képességeknék, jóllehet pontosan annyira valóságos minőségek az alanyban, mint azok, amelyeket a hétköznapi szóhasználat hoz igazodva *minőségnék* nevezek ugyan, de a megkülönböztetés végett *másodlagosnak*. Mert a tűzben rejlő ama képesség, hogy a viaszban vagy az agyagban új színt, illetőleg új állagot hozzon létre elsődleges minőségei révén, maga is éppoly minősége a tűznek, mint az a képessége, hogy egy új ideát vagy érzékletet idézzon elő bennem a hőről vagy az égésről, melyet előzőleg még nem éreztem, méghozzá ugyanazon elsődleges minőségei, nevezetesen tömeggé, szerkezeté és érzékelhetetlen részecskéinek mozgása által.

11. *Miként hozzák létre az elsődleges minőségek ideáinkat?* A következő megfontolandó kérdés az, hogy a testek miként hoznak létre bennünk ideákat; de ez nyilvánvalóan nem másként történik, mint impulzussal, hiszen a testek tevékenységének ez az egyetlen elképzelhető módja.

12. Ha tehát a külső testek nem egyesülnek elménkkel, midőn ideákat idéznek elő benne, s mi mégis észleljük az eredeti minőségeket azon testekben, melyek külön-külön érzékeink elé kerülnek, akkor nyilvánvaló, hogy idegeink vagy életszellemünk bizonyos testrészeink révén valaminő mozgást továbbítanak belőlük az agyba, avagy az érzékletek székhelyére, *hogy ezáltal ott, az elmében létrejöjjenek ama sajátos ideák, melyeket a testekről szerzünk*. S miután az észrevehető nagyságú testek kiterjedése, alakja, száma és mozgása meghatározott távolságból a látás által észlelhető, kétségtelen, hogy bizonyos, külön-külön észlelhetetlen testek érkeznék belőlük a szembe, melyen keresztül az agyba juttatnak valaminő mozgást, és ez idézi elő azokat az ideákat, melyeket birtokolunk róluk.

13. *S miként a másodlagosak?* A másodlagos ideák keletkezését ugyanazon a módon foghatjuk fel, ahogyan emez eredeti minőségek ideái létrejönnék bennünk, tehát úgy, hogy *érzékelhetetlenül kicsiny testek hatnak érzékeinkre*. Nyilvánvaló ugyanis, hogy vannak testek, méghozzá igen nagy mennyiségben, melyek annyira aprók, hogy egyetlen érzékünk révén sem vagyunk képesek felátolni sem térfogatukat, sem alakjukat, sem pedig mozgásukat, amint ez látható a levegő

és a víz részecskéinek esetében, s más, ezeknél sokkal kisebb részecskék esetében is, melyek alkalmasint éppannyival kisebbek a levegő vagy a víz részecskéinél, amennyivel ezek a babszemeknél vagy jég szemeknél. Tegyük föl mármint, hogy e részecskék külön-különféle mozgással és alakkal, más és más térfogattal és számban gyakorolnak hatást különböző érzékszerveinkre, s ekképp idézik elő bennünk ama változatos érzékleteket, melyekre a testek színeiről és szagáról szert teszünk; tehát hogy például az ibolya efféle érzékelhetetlenül parányi és sajátos alakú, illetve térfogatú, továbbá más és más sebességű, illetőleg különbözőképpen módosult mozgású anyag-részecskék lökése révén okozza elménkben a kék szín és a virágra jellemző édes illat létrejöttét. Elvégre nem valószínűtlenebb az a gondolat, hogy Isten efféle ideákat kapcsol olyan mozgásokhoz, melyekre a szóban forgó ideák semmiképpen sem hasonlítanak, mint az, hogy a fájdalom ideáját csatolja a húsunkba metsző szike mozgásához, melyhez ezen idea szintén nem hasonlít.

14. Nos azt, amit a *színék és szagok* kapcsán mondtam, alkalmazhatjuk az *ízekre és hangokra, valamint más, hasonló, érzékelhető minőségekre* is; amellyek, bármennyire valóságosnak véljük is őket tévedésből, igazság szerint nem egyebek a tárgyakban magukban, mint képességek, melyek különböző érzékleteket váltanak ki az emberben, *s az elsődleges minőségektől függenek*, úgymint a részecskék tömegétől, alakjától, szerkezetétől és mozgásától, amint azt már mondtam.

15. *Az elsődleges minőségek ideái hasonlósok, a másodlagoséi nem azok*. Mindezek alapján mármint, úgy gondolom, könnyen megállapíthatjuk, hogy a testek elsődleges minőségeinek ideái hasonlatosak az illető minőségekhez, s előképeik valóságosan léteznek is a testekben magukban; ezzel szemben azon ideák, melyeket a fenti másodlagos minőségek hoznak létre bennünk, egyáltalában nem hasonlítanak létrehozóikra. A testekben magukban ugyanis nem létezik semmi olyasmi, ami ideáinkhoz⁶ hasonlítana. Elvégre ezek nem mások ama testekben, melyeket épp ezen ideáink által írunk le, mint képességek arra, hogy a vonatkozó érzékleteket kiváltásák bennünk; s ami édes,

⁶ A kijelentés minden valószínűség szerint csak a másodlagos ideákra vonatkozik, de nem szerepel benne a „másodlagos” szó. [A ford.]

kék vagy meleg az ideában, az nem több, mint az érzékelhetetlenül kicsiny részek bizonyos térfogata, alakja és mozgása a testekben magukban, amelyeket azután az ideák révén jellemzünk.

16. A lángot melegnek és fényesnek nevezzük; a havat fehérnek és hidegnek; a mannát⁷ pedig fehérnek és édesnek, azon ideák alapján, melyeket bennünk létrehozunk. E minőségeket eme testekben általában azonosnak gondolják a bennünk lévő ideákkal, az egyiket a másik tökéletes hasonmásának, mintegy tükrképének vélvén; és a legtöbb ember csakugyan szerfölött különösnek ítélné, ha valaki netán mást álltana. És mégis annak, aki megfontolja, hogy ugyanaz a tűz, amely egy meghatározott távolságból a meleg érzékletét ébreszti, nagyobb közelségből már a gyökeresen különböző fájdalom érzékletet kelti bennünk, meg kellene gondolnia, milyen alapon állítja, hogy azon idea, melyet a tűz révén szerzett a melegeről, valóságosan a tűzben van, s hogy viszont amaz idea, melyet ugyanazon tűz által a fájdalomról szerzett, nincsen a tűzben. S miért, hogy a fehérség és a hidegség benne van a hőben, a fájdalom pedig nincs, midőn a hő valójában mind az egyik, mind a másik ideát létrehozza bennünk, s egyiket sem idézheti elő másként, mint tömör részének térfogata, alakja, száma és mozgása révén?

17. *A tűz vagy a hó részének sajátos térfogata, alakja, száma és mozgása valóban benne van ezekben az anyagokban, akár észlelik őket egy ember érzékei, akár nem; következőképpen valóságos tulajdonságoknak nevezhetjük őket, mert csakugyan léteznek ama testekben.* De már a fény, a hő, a fehérség vagy a hidegség semmivel sem valóságosabb bennünk, mint a mannában a betegség vagy a fájdalom. Szüntessük csak meg az ezekre irányuló érzékelést; tehát a szem ne lásson se fényt, se színt, s a fül se halljon semminő hangot, az íny ne ízleljen, az orr ne szagoljon; s ezzel minden szín, szag és hang mint sajátos idea szétfoszlik és megszűnik létezni, mintegy feloldódván okaiban, úgymint a részecskék térfogatában, alakjában, számában és mozgásában.

⁷ A „manna” szó (az eredetben ua.) kiváltképpen egy dél-európai növény, a manna-kőris (*Fraxinus ornus*) édes és megkeményedett gyantáját jelöli, amely enyhe hashajtóként használatos. [A ford.]

18. Egy érzékelhető térfogatú mannadarab képes létrehozni bennünk egy kerek vagy négyzetes alak ideáját; ha pedig elmozdították egyik helyről a másikra, a mozgás ideáját is. A mozgás ezen ideája mármost úgy jeleníti meg a mozgást, amint az valóságosan jelen van a mozgó mannában; s a kör vagy a négyzet is ugyanaz, akár az ideában van, akár a valós létezésben, tehát akár az elmében, akár a mannában; azt pedig mindenki készségesen elfogadja, hogy *mind a mozgás, mind az alak valóságosan jelen van a mannában*, akár észrevesszük őket, akár nem. Ezenkívül, a manna, részének térfogata, alakja, szerkezete és mozgása révén, bizonyos képességgel rendelkezik arra, hogy bennünk a rosszullet, s időnként az éles fájdalom vagy akár a szélgörcs érzékletét idézze elő. Hogy a rosszullet és fájdalom ezen ideái nem a mannában vannak, hanem pusztán a manna működésének hatásai bennünk, s hogy nincsenek sehol, amikor éppen nem érezzük őket, nos, ezzel is habozás nélkül egyetért mindenki. De már afelelől jószerevével lehetetlen meggyőzni az embereket, hogy az édesség és a fehérség nincsen valóságosan jelen a mannában; holott ezek sem mások, mint a manna tevékenységének hatásai szemünkön, illetőleg ínyünkön, méghozzá részecskéinek mozgása, mérete és alakja révén, amint azt is mindenki elismeri, hogy a manna által kiváltott fájdalom és rosszullet sem egyéb, mint ezen anyag hatása gyomrunkra és zsigerinkre, érzékelhetetlenül kicsiny részecskéinek mozgása, mérete és alakja révén (hisz a testek nem is tudnak hatást kifejteni más úton, amint ezt már kimutattuk); mintha csak a manna nem volna képes éppoly mértékben hatni a szemre és az ínyre, s olyan sajátos, elkülönített ideákat hozni létre az elmében, melyek benne magában nincsenek jelen, amilyen mértékben feltételezésünk szerint a zsigerekre és a gyomorra képes hatni oly módon, hogy elkülönített ideákat hoz létre, amelyekkel önmagában nem rendelkezik. Ezek az ideák tehát egytől egyig a manna tevékenységének hatásai különböző testrészeinkre, részének mérete, alakja, száma és mozgása révén; közvetkezőképpen mégiscsak némi magyarázatot igényelne az az állítás, hogy a szem és az íny által létrehozott ideákat szükségesebb a mannában benne lévőként elgondolnunk, mint azokat, amelyeket a gyomor és a zsigerek állítanak elő; avagy hogy a fájdalmat és a rosszulletet, melyek a manna hatására létrejövő ideák, úgy kell elgondolnunk, mint amelyek sehol sincsenek, midőn éppen nem érezzük őket,

miközben pedig az édességet és a fehérséget, melyek ugyanazon manna által éppoly ismeretlen utakon keresztül gyakorolt hatások más testrészeinkre, a mannában létezőként kell elgondolnunk akkor is, amikor nem látjuk, illetőleg nem ízleljük őket.

19. Vegyük most fontolóra a vörös és a fehér színeket a porfirban; zárjuk el a fény útját, hogy ne essék a porfirra, és színei szertefoszlanak, s a továbbiakban már nem hoz létre efféle ideát bennünk; azonban a fény visszatérére újfent előidézi bennünk ezen jelenséget. Gondolhatja-e mámost valaki, hogy bárminő valóságos változás történik a porfirban a fény jelenlétének vagy hiányának hatására, továbbá, hogy a fehérség és a vörösség amaz ideái valóban benne vannak a fénybe helyezett porfirban, holott nyilvánvaló, hogy az *a sötétben egyáltalán semmilyen színnel sem rendelkezik?* Való igaz ugyan, hogy a részecskék éjszaka is, nappal is oly módon rendeződnek el benne, hogy képesek a fény révén, mely eme kemény kő bizonyos részeiről visszaverődik, bennünk a vörösség ideáját előidézni, más részektől való visszaverődése által pedig a fehérség ideáját; de azért még sem a fehérség, sem a vörösség nincs jelen benne egyetlen időpontban sem, hanem csakis az a szerkezet, amely képes ezeket az érzéketeket kiváltani bennünk.

20. Zúzzunk össze egy mandulát, s tiszta fehér színe piszkosra változik, *édes íze pedig olajosná.* De a mozsártörő útése miféle valóságos változást képes bármely testben előidézni, a test szerkezetének megváltozásán kívül?

21. Miután pedig ekképp felosztottuk és megértettük az ideákat, most már alkalmasint meg tudjuk magyarázni, hogy ugyanaz a víz ugyanabban az időben miként hozhatja létre a hideg ideáját az egyik kéz által, a másik által pedig a hőt, holott ha az említett ideák valóságosan benne volnának a vízben, lehetetlen, hogy ugyanaz a víz ugyanazon időben forró és hideg is legyen egyaránt. Hiszen ha elképzeljük, hogy *a kezünkben lévő melegség semmi egyéb, mint az idegeink avagy életszellemeink parányi részecskéiben végbemenő, bizonyos fajú és fokú mozgás,* akkor megérthetjük, miként lehetséges, hogy ugyanaz a víz ugyanabban az időben a hő érzéketét kelte az egyik kézben, a másikban ellenben a hidegét; míg az alak ílyet soha nem tesz, elvégre az, ami a gömb ideáját idézte elő az egyik kéz által, sohasem váltja ki a kocka ideáját a másik kéz által. Ha azonban a hő, illetve a hideg ideája

nem más, mint a testünk parányi részeiben lejátszódó mozgás fókuszódása, illetőleg csillapodása valamely más test részecskéinek hatására, akkor már könnyű megértenünk, hogy amennyiben ez a mozgás erősebb az egyik kézben, mint a másikban; s ha továbbá olyan testet érintünk a két kézhez, melynek részecskéi gyorsabban mozognak, mint az egyik, ám ugyanakkor lassabban, mint a másik kéz részecskéi, akkor az egyik kéz mozgását erősbíteni fogják, a másikat viszont csökkenti, kiválva ezáltal a hő, illetve a hideg egymástól eltérő érzékeleteit, amelyek tehát ettől függenek.

22. A fentiekben talán kissé mélyebben merültem a fizikai vizsgáldásokba, mintsem szándékomban állott. Szükséges volt azonban, hogy az érzékelés természetét valamelyest megértjük, s elklitönített felfogást alakítsunk ki arról *a különbségről, mely a testekben lévő minőségek és az általuk az elmében létrehozott ideák között fennáll,* hisz enélkül lehetetlen volna érthetően tárgyalni őket; így remélem, megbocsátják nekem e rövid kitérőt, melyet a természetfilozófia területére tettünk, miután jelen értekezésünkben elengedhetetlen megkülönböztetnünk a testek elsődleges és valóságos minőségeit, melyek mindig jelen vannak bennük (úgy mint a tömörséget, a kiterjedést, az alakot, a számot és a mozgást vagy a nyugalmat; s amelyeket időnként észlelünk is, nevezetesen akkor, midőn az őket magukba foglaló testek eléggé nagyok ahhoz, hogy külön-külön észrevegyük őket), ama másodlagos és tulajdonított minőségeiktől, melyek pusztán az elsődleges minőségek különböző társulásainak képességei, midőn azok működéskébe lépnek, s amelyeket nem veszünk észre külön-külön; miáltal azt is megtudhatjuk, hogy mely ideákat tekinthetjük olyasmi hasonmásának, ami valóságosan benne rejlik az idea alapján megnevezett testekben, s melyeket nem.

23. *Háonyféle minőség a testekben.* Azon minőségek tehát, melyek a testekben benne vannak, helyes megfontolás esetén a következő három csoportra oszthatók:

először is, a testek tömör részeinek térfogata, alakja, száma, helyzete és mozgása vagy pedig nyugalma; ezek mindenképpen a testekben vannak, akár észleljük őket, akár nem; s ha elérjük azt a méretet, melyet már észrevevünk, ezen minőségek révén ideát szerzünk a dologról, úgy, amint az magában van, ahogyan ez nyilvánvaló a mester-séges dolgokban. Ezeket tehát elsődleges minőségeknek nevezem.

Másodszor, bármely test képessége arra, hogy érzékelhetetlen elsődleges minőségei révén sajátos hatásokat gyakoroljon valamely érzékünkre, s ezáltal kiváltsa bennünk a különböző színek, hangok, szagok, ízek stb. egymástól eltérő ideáit. Ezeket általában érzékelhető minőségeknek nevezik.

Harmadszor, bármely test képessége arra, hogy elsődleges minőségeinek sajátos alkata révén olyan változást okozzon egy másik test térfogatában, alakjában, szerkezetében és mozgásában, hogy az ezáltal a korábbi működésétől eltérően hasson érzékeinkre. Így például a Nap képes fehérré tenni a viaszt, a tűz pedig megolvasztani az ólmot. Ezeket általában képességeknek nevezik.

Mint mondtam, úgy gondolom, hogy az első csoportot jogosan hívhatjuk valóban eredeti vagy elsődleges minőségeknek, mivel ezek magukban a dolgokban vannak, akár észleljük őket, akár nem; s ezek különböző módosulásaitól függenek a másodlagos minőségek.

A következő két csoportba pusztá képességek tartoznak, melyek más- és másféleképpen hatnak egyéb dolgokra, s amelyek amaz elsődleges minőségek különböző módosulásaiból erednek.

24. *Az első hasonmás. A másodiknak annak gondolják, de nem az. A harmadikat nem is gondolják annak.* De bár a minőségek e két utóbbi fajtáját pusztá képességek alkotják, még hozzá kizárólag képességek, melyek tehát különböző más testekre vonatkoznak, s az elsődleges minőségek különböző módosulásaiból származnak, az emberek általában mégis másként gondolnak rájuk. Mert a második fajtára, nevezetesen ama képességekre, melyek különféle ideákat hoznak létre bennünk érzékeink révén, úgy tekintenek, mint valóságos minőségekre, melyek a reánk így és így ható dolgokban rejlenek; míg a harmadik fajtába tartozókat pusztá képességeknek nevezik és tartják; így például a hő vagy a fény ideáját, melyeket a Nap érintése révén, illetőleg szemünk útján fogadunk be, közönségesen a Napban meglévő, valóságos minőségeknek gondolják, tehát többnek, mint a Nap pusztá képességeinek. De ha a Napot a viasszal való összefüggésben vizsgáljuk meg, amelyet megolvaszt vagy kifehérít, nem úgy tekintünk a viaszban előálló lágyságra, illetve fehérségre, mint a Napban meglévő minőségekre, hanem úgy, mint a Nap képességei által előidézett hatásokra; ugyanakkor azonban ha helyesen fontoljuk meg a dolgot, a fény és a hő ezen minőségei, melyek észlelések bennem,

midőn felmelegít vagy megvilágosít a Nap, nem más módon vannak jelen a Napban, mint ahogyan a kifehérített vagy megolvasztott viaszban előidézett változások vannak meg benne. Ezek ugyanis mind egyaránt képességek a Napban, melyek a Nap elsődleges minőségeitől függenek, s amelyek révén a Nap az egyik esetben képes olyanformán megváltoztatni szemem, illetőleg kezem érzékelhetetlenül kicsiny részeinek térfogatát, alakját, szerkezetét vagy mozgását, hogy azok így alkalmassá váljanak arra, hogy a fehér és a folyékony elkülönített ideáját létrehozzák bennem.

25. *Annak magyarázata mármost, hogy miért tartják az egyik csoportot közönségesen valóságos minőségeknek, a másikat viszont pusztá képességeknek,* minden valószerűség szerint az, hogy miután az elkülönített színekről, hangokról stb. birtokolt ideáink nem foglalnak magukba semmit a térfogatról, az alakról vagy mozgásról, ezért nem is vagyunk készek azon elsődleges minőségek hatásainak gondolni őket, melyek (úgy tűnik érzékeinknek) nem működnek közre létrejöttükben, s amelyekkel nem is illenek össze szembeötlő módon, illetve nem állanak semmiféle felfogható kapcsolatban. Innét van az, hogy oly készségesen képzeljük: ezen ideák olyasvalami hasonmásai, ami valóságosan létezik magukban a tárgyokban; hiszen az érzékelés nem is leli meg keletkezésükben a részek semminemű térfogatát, alakját vagy mozgását; s az ész sem tudja kimutatni, hogy a testek térfogatuk, alakjuk vagy mozgásuk révén miként hozhatnák létre az elmében a kék vagy a sárga stb. ideáját. A másik esetben ellenben, midőn a testek tevékenységük által megváltoztatják egymás minőségeit, egykönnyen észre vesszük, hogy a létrejövő minőség általában nem mutat hasonlóságot semmivel a létrehozó dologban; minél fogva úgy tekintünk rá, mint valami új képesség pusztá hatására. Mert bár a hő vagy a fény ideáját a Naptól kapjuk, mégis hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy ezek valamely, a Napban meglévő minőség észleletei, illetőleg hasonmásai; pedig amidőn látjuk, hogy a Nap a viasz vagy a világos archőr színét megváltoztatja, mégsem tudjuk elképzelni, hogy ez valamely, a Napban meglévő dolog befogadása vagy hasonmása, mivel nem leljük fel ama eltérő színeket a Napban magában. Elvégre érzékeink képesek megfigyelni az érzéki minőségek hasonlóságát vagy eltérését két különböző külső tárgyban, s ennél fogva magunk meglehetősen készségesen vonjuk le azt a következtetést, hogy bár-

mely érzéki minőség létrejötte bármely alanyban nem más, mint pusztá képesség hatása, nem pedig olyan minőség átszámztatása, amely valóságosan megvolt a hatókban, ha nem találjuk meg a vonatkozó érzéki minőséget a létrehozó dologban. Érzékeink ezzel szemben nem képesek az eltérés megállapítására a bennünk létrejövő idea, illetve az azt létrehozó tárgy minősége között, s ezért hajlamosak vagyunk azt képzelni, hogy ideáink olyasvalami képmásai, ami a tárgyakban jelen van, nem pedig olyan hatások, melyeket bizonyos, a tárgyak elsődleges minőségeinek módosulásaiban rejlő képességek váltanak ki, mégpedig úgy, hogy a bennünk létrejövő ideák ezen elsődleges minőségekre egyáltalán nem hasonlítanak.

26. *A másodlagos minőségek kétfélek: közvetlenül észlelhetők, illetve közvetve észlelhetők.* Összefoglalásképpen azt mondhatjuk tehát, hogy eltekintve a testek fent említett elsődleges minőségeitől, úgymint tömör részek térfogatótól, alakjától, kiterjedésétől, számától és mozgásától, minden egyéb, ami lehetővé teszi számunkra a testek észrevételét és egymástól való megkülönböztetését, kizárólag a testek ilyen és ilyen képessége, mely amaz elsődleges minőségektől függ; hiszen a képességek ezek által válnak alkalmassá arra (amennyiben közvetlenül hatnak testünkre), hogy több, különböző ideát létrehozzanak bennünk; illetőleg arra (amennyiben más testeken fejtik ki hatásukat), hogy oly módon változtassák meg a testek elsődleges minőségeit, hogy képessé váljanak másféle ideákat hozni létre bennünk, mint azelőtt. Azt gondolom tehát, hogy az előbbi csoportot közvetlenül észlelhető másodlagos minőségeknek nevezhetjük, az utóbbit pedig közvetve észlelhető másodlagos minőségeknek.

IX. FEJEZET

Az észlelésről

1. *Ez az első idea, mely a reflexióból származik.* Miként az észlelés az elme első tehetsége, mely ideáinkkal foglalatoskodik, úgy ez egyszersmind a legelső és legegyszerűbb idea is, melyet a reflexióból nyerünk; s akadnak, akik általában gondolkodásnak nevezik. Ámár a gondolkodás az angol nyelv szabályai szerint az elmének az ideákon végzett azon műveletét jelöli, melyben az elme aktív, s amelyben bizonyos

fokú szándékolt figyelemmel fontolóra vesz valamit. Hiszen a pusztá, merő észlelésben az elme jobbra csak passzív, s azt, amit észlel, elkerülhetetlenül észleli.

2. *Észlelés csak akkor van, ha az elmei benyomás éri.* Hogy pedig mi az észlelés, azt ki-ki pontosabban megtudhatja, ha figyelmét arra fordítja, amit saját maga művel, midőn lát, hall, érez stb., vagy gondolkodik, mint ha az én értekezésemre támaszkodik. Hiszen az, aki a figyelmét visszahajlítyja afőlé, ami a saját elméjében zajlik, semmiképp nem véteti el azt; aki ellenben nem tesz így, a világ minden szava sem lesz képes ehhez hozzásegíteni.

3. Amnyi bizonyos ugyanis, hogy bármintó változás játszódik is le a testben, nincsen észlelés, ha nem éri el az elmet; illetőleg bármely benyomás érkezik is a külső részekre, ha odabent nem veszik észre azt. Megtörténhet tehát, hogy a tűz égeti testünket, mégsem vált ki nagyobb hatást, mint egy tuskóból, ha csak a mozgás el nem jut az agyba, s az elmében létre nem jön a hő érzése vagy a fájdalom ideája, ami a *valóságos észlelés* lényege.

4. Mily gyakran megfigyelhetjük magunkban, hogy miközben elménk elmélyülten szemlél bizonyos tárgyakat, s alaposan tanulmányoz bizonyos, azokban meglévő ideákat, nem vesz észre egyes, hangot adó testekről érkező benyomásokat, melyek a hallószervet érik, s ott ugyanazt a változást idézik elő, amely pedig általában egy hang ideáját szokta kelteni! Holott lehetséges, hogy elegendő hatás éri a szervet, mivel azonban az elme megfigyelése nem irányul reá, az észlelés mégsem következik be; s bár a fülben végbemegy a mozgás, mely általában kiváltja a hang ideáját, a hangot mégsem halljuk meg. Az érzékelés elmaradásának oka ebben az esetben nem a szerv valamintó meghibásodása, s nem is az, hogy az ember fülét kisebb behatás éri, mint mások, amidőn hall; hanem azért nincsen érzékelés, mert az, ami általában kiváltja a hang ideáját, bejut ugyan a megfelelő érzékszerv útján, de az értelem észrevételét nem lévén képes magára vonni, nem pecsétel be semmintó ideát az elmébe. *Következésképp mindenütt, ahol van érzék avagy észlelés, ott valamely idea valóságosan létrejön, és jelen van az értelemben.*

5. *Bár a gyermekeknek vannak ideáik anyjuk méhében, azok nem születnek velük.* Ennélfogva nem kétem, hogy a gyermekek, érzékeiknek olyas tárgyra való alkalmazása révén, melyek még a méhben hatnak